

Abordar la polarització social

En un taller amb professionals diversos d'atenció a la comunitat dels tres barris de Zona Nord, a Barcelona (març 2025), identifiquen aquells temes que més perceben que polaritzen i provoquen tensió al barri. La immigració, la manca d'habitatge (que genera ocupacions il·legals), i el gènere (masclisme versus feminisme).

1. Quan aplicar aquesta eina?

Eina útil en situacions en que ens preocupa l'avenç de la polarització en el context on treballem. Aquesta eina busca reduir una polarització excessiva i recuperar la cohesió social, enfocant-nos en identificar quins rols influeixen en el fenomen, escollir amb quin volem treballar i en què ens volem centrar.

2. ¿En què consisteix?

La polarització és un procés social mitjançant el qual les persones s'alineen sobre la base de dos grups socials clarament diferenciats i sovint antagonistes.

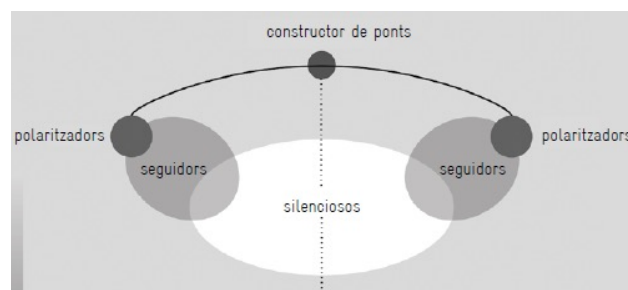
La polarització, com el conflicte, no es considera un fenomen necessàriament destructiu. Un cert grau de polarització és natural, i permet evidenciar diferències i problemàtiques en un sistema sociopolític, cosa que permet prendre'n consciència i abordar-les.

No obstant això, una polarització molt gran entre pols sol comportar efectes negatius a nivell social (amplificació de prejudicis i de biaixos cognitius, pors més grans, exacerbació

de les dinàmiques de “nosaltres” -els bons- i “ells” -els dolents-, fragmentació del teixit social respecte, fragmentació del teixit social, etc.) i a nivell polític (dificultat d'acords, desmotivació respecte les estructures polítiques, etc.). En aquest cas se sol parlar de **polarització perniciosa**.

Tal com queda recollit a la Figura 1, en una situació de polarització continguda, hi ha els següents rols (Brandsma, 2020):

Figura 1. Rols en una situació de polarització moderada

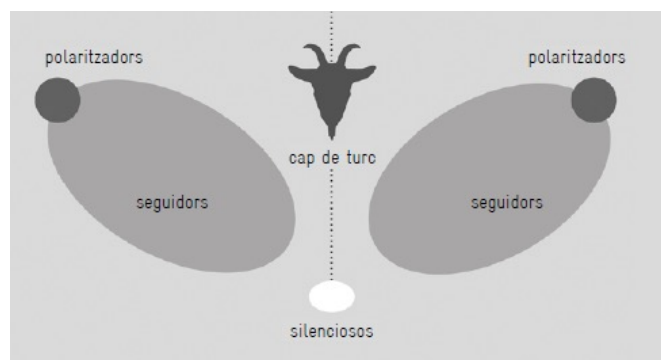
Font: Brandsma, 2020, p. 43.

- Els rols **polaritzadors** (*pushers*, en anglès) són assumits per aquells actors que tenen més interès en que hi hagi una situació polaritzada, i per això empenyen l'opinió pública cap als extrems i exploten greuges que hagin pogut afectar el seu propi grup. Sovint són veus públiques. Solen exercir pressió sobre els actors silenciosos perquè prenguin posició.
- **Seguidors**: sense tenir un interès tan marcat com els polaritzadors, els seguidors donen suport als polaritzadors, unint-se sovint a les seves campanyes. En general, tenen posicions més matisades que els polaritzadors, però alguna vegada, contràriament, poden pressionar els polaritzadors perquè segueixin empenyent per engrandir la polarització.
- **Silenciosos**: són aquelles persones que no es posicionen en aquesta polarització. Poden tenir diferents motius: degut a la seva professió ("professional neutral", com a metges, cos docent, funcionaris de l'administració, cossos de seguretat, etc.) perquè, per mandat, han de servir totes les persones per igual; a causa de la seva decisió personal (el seu posicionament conscient de no voler posicionar-se davant d'aquesta polarització); o per la seva indiferència (o perquè prioritzen altres temes).
- **Constructor de ponts**: és aquell actor o grup d'actors que prenen la paraula per intentar estendre ponts entre els polaritzadors. Per a l'autor, la majoria de constructors de ponts ho fan de forma pública, i això els pot convertir en bocs expiatoris, perquè són atacats per polaritzadors i seguidors dels dos bàndols que no volen que es despolaritzi (per això, com veurem més endavant, una de les seves propostes és ser constructor de ponts des d'una posició més invisible, entre les comunitats).

En una situació poc polaritzada hi ha una certa intersecció entre actors (vegeu la Figura 1), i per tant, hi ha espai per al diàleg. En una situació molt polaritzada, però (vegeu la Figura 2), els espais d'intersecció es redueixen, en part perquè molts silenciosos s'han acabat posicionant amb un bàndol o l'altre, engrossint les files dels seguidors. El discurs dels polaritzadors és més extrem i allunyat del discurs de l'altre. Difícilment s'escolten, no hi

ha marge ni per al debat. Els constructors de ponts es converteixen en bocs expiatoris, persones o grups que reben crítiques de tot arreu, pel fet d'expressar públicament afirmacions que intenten conciliar els pols i cercar el diàleg.

Figura 2. Rols en una situació de polarització perniciosa

Font: Brandsma, 2020, p. 43.

Reconèixer en quina situació es troba un context és útil per saber quin tipus de mesures prendre. Si hi ha una polarització moderada (Figura 1), potser no és urgent prendre mesures molt dràstiques (però sí aconsellable promoure la [provenció](#)). Però si s'estima que hi ha una situació de polarització perniciosa, caldria prendre mesures. El treballador social neerlandès Bart Brandsma identifica 4 estratègies per despolaritzar, que anomena els 4 factors de canvi, amb l'objectiu de recuperar la cohesió social. Aquests factors són:

- Canviar el grup a qui dirigim la nostra intervenció
 - Canviar la nostra pròpia posició (rol)
 - Canviar el tema en què decidim enfocar-nos
 - Canviar el to (comunicació)
- **Canviar el grup a qui ens dirigim**: Pretendre incidir en la polarització actuant sobre els polaritzadors pot requerir molt d'esforç per a pocs resultats. Aquests actors tenen interès en una polarització elevada, atès que la seva posició depèn d'un alt grau de polarització. Per això, seran els actors menys interessats en despolaritzar. La proposta és "canviar el grup objectiu" on incidir, deixar de centrar-se en els actors més visibles, els polaritzadors, i dirigir els esforços a incidir en el sector de persones silencioses per empoderar-les.

Per reforçar el sector de persones silencioses, cal fer, primer, un treball exhaustiu per **identificar** aquelles persones que estiguin genuïnament al mig, i que no tinguin interessos en la polarització (a vegades líders comunitaris, persones religioses, etc. que són influents en la comunitat). Aquestes poden estar posicionades, però és important prioritzar dos criteris: a) el compromís ferm amb el centre i amb la cohesió social (veure més amunt els diferents perfils de les persones silencioses) i b) que no tinguin interessos personals en la polarització.

En segon lloc, és útil **articular** aquestes persones, perquè siguin conscients que no estan soles i s'apoderin en el rol de silencioses. Aquesta articulació pot ser informal, amb trobades regulars entre elles, que comparteixin les seves visions sobre la convivència al barri/comunitat, etc.

Tot seguit, aquestes persones poden decidir si volen **prendre mesures específiques o no**, ja sigui per establir xarxes de vinculació invisibles, per fer sentir la seva veu o no posicionada públicament, etc.

Als Països Baixos, davant de problemes de convivència a la ciutat d'Utrecht, la Policia va dinamitzar trobades de persones "silencioses", no posicionades, després d'un treball d'identificació. Aquestes es reuneixen mensualment per menjar juntes (articular) i per debatre sobre la situació de la convivència o de la polarització als seus barris. Sense més objectiu inicial que compartir informació i identificar possibles situacions de tensió per poder abordar-les i prevenir crisis violentes. (Brandsma, 2020, p. 83-84)

Després que, el 2011, el grup armat independentista basc ETA anunciés que deixava les armes, nombroses organitzacions de pau van llançar iniciatives per reconciliar, o si més no despolaritzar, sectors de la població basca. Mentre algunes l'impulsaven a nivell polític (per exemple, en espais de diàleg polítics, a cada municipi, amb representants de totes les forces polítiques amb representació al poble), moltes altres es van centrar en trobades ciutadanes, a partir de mitjans artístics, gastronòmics, escolta de testimonis de víctimes de diversos bàndols a escoles i espais públics, etc.

- **Canviar la nostra pròpia posició (rol):** Una polarització forta entorn d'un tema li atorga molta visibilitat, fa que sigui un tema molt present, sensible i irracional. Aquestes característiques contribueixen al risc que ens convertim en cap de turc si intentem intervenir en una situació de polarització de manera pública. Quan una organització vol despolaritzar, no pot ser, ni tan sols ser percebuda, com a actor polaritzador o seguidor, també ha d'evitar posicionar-se públicament. Per reconstruir ponts en una societat molt polaritzada, és important deslligar-se de l'espai més visible i implicar-se des d'un espai més discret, a vegades fins i tot secret.

Per això, per canviar la posició, és recomanable col·locar-se en un rol menys visible, evitar posicionar-se públicament a favor o en contra d'accions o discursos d'uns i altres actors polaritzadors.

Entre els i les professionals de Zona Nord, reconeixent-se amb rols de lideratge al barri, emergeix el debat sobre quines accions impliquen posicionar-se: **anar a la manifestació del 8 de març al barri és posicionar-se en un tema polaritzador com és el feminisme?** Per uns sí, doncs el veïnat els veu allà i els posiciona; altres ho viuen com "observaré per saber del barri"; per a altres és important ser-hi per marcar límits ("em posiciono conscientment fent-me visible a la manifestació per llançar el missatge al veïnat que la violència masclista és intolerable").

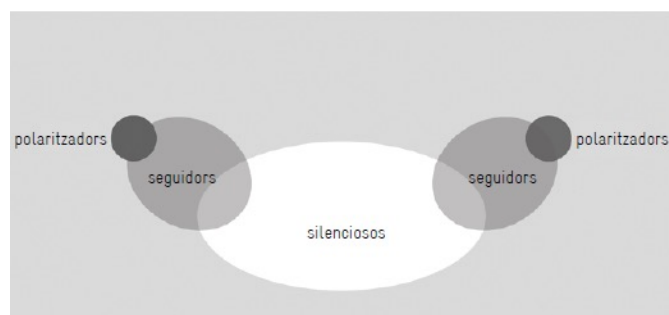
Traiem algunes conclusions:

- » Si res del que fem i diem és neutral, toca mesurar constantment quin rol és més estratègic en cada situació segons l'encàrrec professional i el benestar de tot el barri.
- » Emergeix, a nivell comunitari, un dilema clàssic de la construcció de pau: denunciar la violència (defensors de Drets Humans) versus construir espais de diàleg entre totes les parts, també les que exerceix violència (constructors de pau). Cadascú ha de triar en quina part decideix situar-se.
- » Hi ha diferents rols professionals, potser no totes les persones han d'actuar igual (en funció del seu mandat professional), per això encara és més important jugar amb els diferents rols

professionals de forma articulada, treballant en xarxa, amb l'objectiu comú de tenir cura de les persones i de la convivència al territori.

- » La seva opinió personal no ha de condicionar la seva posició com a professionals, tot i la incomoditat personal, ha de prioritzar-se el mandat professional.

Figura 3. Identificació d'actors silenciosos per despolaritzar

Font: Brandsma, 2020, p. 37.

- **Canviar el tema on posem l'atenció:** Els actors que es beneficien de la polarització tenen interès a mantenir temes polaritzadors en el discurs públic. Aquests temes sovint estan fortament vinculats amb la seva identitat, de manera que generen emocions i respostes viscerales.

Per sortir d'aquests discursos polaritzadors, no és recomanable intentar acostar posicions entre persones polaritzades a través d'un diàleg on els actors comparteixen les seves visions sobre un fet que els separa (ja sigui un diàleg informal en el discurs públic –xarxes socials o mitjans de comunicació- o un diàleg estructurat entre les parts). Al contrari, en contextos de polarització excessiva és recomanable identificar i abordar temes que remetien a necessitats i interessos comuns.

En preguntar al grup de professionals comunitaris de Zona Nord (Barcelona) com podrien canviar els temes polaritzadors a les seves intervencions amb veïnat, proposen:

. Davant del discurs “les persones migrants generen inseguretat”.

. Centrar el seu discurs, no pas en la immigració sinó en reflexionar sobre el concepte de seguretat.

. Davant del discurs contra les persones sense llar “els ocupes són incívics i conflictius”.

. Centrar el seu discurs en com lluitar contra la precarització, l'habitatge digne i abordar la salut mental al barri.

. Davant la competència per l'ús de l'espai públic de la plaça entre joves, ancians, famílies amb nens i nenes, etc.

. Sortir dels discursos identitaris i orientar el debat sobre els diferents usos de la plaça.

L'organització colombiana **Mutante**, promou converses a través de xarxes socials (Instagram, X i Facebook) de temes controvertits. Es defineix com una “alternativa independent per fer front a la polarització, les notícies falses, les tiranies del clic i les ‘agendes públiques’ fabricades per interessos privats”. Entre els temes de discussió que promou, destaquen el gènere, els drets humans, el medi ambient i la salut mental. Tot i que alguns d'aquests temes són més identitaris que d'altres, algun (especialment la salut mental) és ben transversal i d'interès comú.

- **Canviar el to (comunicació)** Un dels efectes de la polarització és que se sustenta en un relat de bons i dolents i activador d'emocions, buscant més adeptes al propi grup i caient en discursos moralitzadors sobre qui fa les coses bé i qui no.

La principal estratègia per canviar el to és apartar el judici i mostrar curiositat per entendre les parts, així com centrar la comunicació en l'escolta de les parts, mantenint la calma i fent bones preguntes (vegeu la fitxa **2. Centreu - vos en les necessitats: la comunicació no violenta**).

En una entrevista amb personal responsable de dinamitzar el pla d'acció comunitària de Zona Nord (Barcelona), a qui va tocar intervenir en un conflicte enquistat amb persones líders d'entitats del territori, expressen haver notat un canvi en la relació i l'evolució del conflicte en incorporar la comunicació no violenta com a eina d'intervenció. Des de llavors no han deixat d'usar-la perquè la consideren un recurs imprescindible.

3. Recursos addicionals

- Brandsma, B. (2020). *Polarització. Una mirada a la dinàmica de pensament «nosaltres versus ells»* (Barcelona). https://www.icip.cat/wp-content/uploads/2021/01/EINES26__PDF_CAT-1.pdf

4. Eina

Per aplicar aquesta eina, que cerca facilitar alguns dels factors de canvi –canviar l'actor i canviar la posició– és útil seguir els passos següents, preferiblement amb la participació de persones amb visions diferents:

1. Per començar, acotant el context. Cal **clarificar sobre quina polarització es treballarà**, ja que en alguns contextos les divisions (*cleavages*) se superposen, però en altres no. Un exemple d'aquest segon cas és que en un context hi hagi una polarització esquerra-dreta i una altra polarització entre persones a favor o en contra de la implantació d'una indústria a la comunitat, i que les persones que hi participen no es corresponguin. Per això, el primer pas és identificar quina és la polarització més rellevant o influent per al cas que es vol abordar.

→ Polarització sobre la qual incidir:
2. Per aplicar el factor de canvi de “canviar l'actor” cal identificar quins són els **actors polaritzadors, seguidors i silenciosos** del context en què volem treballar. Quin és el rol majoritari? Hi ha interseccions encara? Qui hi ha i on se situa?

- Feu el vostre propi esquema d'actors (seguint l'esquema de la figura 1 o 3) representant gràficament la grandària de cada rol i les interseccions entre rols segons allò que observeu en el context analitzat (pas 1).
- Identifiqueu els actors implicats en el procés i col·loqueu-los on considereu que estan en el gràfic (pas 2).
- Poseu especial atenció en els identificats com a “silenciosos” i feu pluja d'idees sobre com reforçar el seu rol i com generar articulació entre ells i amb els “seguidors” més propers (pas 3).

3. Per aplicar el factor de canvi de “canviar de posició”, **valoreu en quin espai del gràfic us posicioneu com a persones, col·lectiu o organització**. És important tenir en compte que, sempre que es respecti la dignitat de les persones, totes les posicions són lícites, però que quan una persona o col·lectiu està tenint un rol posicionat (polaritzador o seguidor), no té el rol adequat per fomentar la despolarització. Valoreu llavors si la vostra posició pública és adequada o no per al tipus de funció (activista o despolaritzadora) que voleu complir a la comunitat.

- Reflexioneu sobre les possibilitats i conseqüències de situar-vos en diferents rols. On us col·locaríeu? Com a persones o com a col·lectiu o organització? Tots us col·locaríeu al mateix espai?
- Situar-vos gràficament a l'esquema.
- Dissenyeu, des dels espais on us heu ubicat, quines estratègies usaríeu i amb quins actors.

Fitxa pedagògica inspirada en: Barbeito, C; Ara, O; Caireta, M (2022) *Guia de Cultura de Pau amb enfocament psicosocial. Principis bàsics a considerar per a les agències i entitats de cooperació en contextos de construcció de pau*. Lleó: Saragossa amb Leon (Nicaragua).